

ДО
ВЪРХОВНИЯ КАСАЦИОНЕН СЪД НА
РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ,
ОСГК

СТАНОВИЩЕ

от
Катедра „Частноправни науки“ на ЮФ
на УНСС, прието на заседание на катедрата,
проведено на 22.06.2021 г.

по тълкувателно дело № 1/2021 г. на ВКС, ОСГК
с докладчик съдия Емилия Донкова

Уважаеми съдии от Върховния касационен съд на РБ,

Във връзка с образуваното от ВКС тълкувателно дело № 1/2021 г. катедра „Частноправни науки“ на ЮФ на УНСС обсъди и прие настоящото становище по поставения материалноправен въпрос, а именно: **„Допустимо ли е ненавършило пълнолетие дете да направи отказ от наследство и представлява ли той отказ от права по смисъла на чл. 130, ал. 4 СК?“**.

Считаме, че за изясняване на поставения въпрос по т. д. № 1/2021 г. по описа на ОСГК на ВКС е необходимо да се разкрие общото понятие за отказ от субективно право и неговото съотношение с отказа от права по смисъла на чл. 130, ал. 4 СК. За целта ще бъде анализирана и правната същност на отказа от наследство като правомощие от съдържанието на правото на наследяване. Изложението ще премине и в изясняването на същността на отказа от субективно право и съотношението му с отказа от наследство.

I. Становищата в правната доктрина относно допустимостта на отказа от наследство, извършен от ненавършили пълнолетие лица

В правната доктрина въпросът относно допустимостта на отказа от наследство, извършен от ненавършило пълнолетие дете е дискуссионен. Становищата могат да се обособят в две големи групи:

1. В първата група¹ се възприема виждането, че отказ от наследство, извършен от малолетен или непълнолетен е недопустим. Като основен аргумент се изтъква, че отказът от наследство представлява отказ от правото на наследяване, което е отказ от право по смисъла на чл. 130, ал. 4 СК. В посочената разпоредба са изброени изчерпателно сделки, които по преценка на законодателя са неблагоприятни за детето, защото довеждат до загуба на имуществени блага. Приема се, че за ненавършилите пълнолетие деца е

¹ Станева, Анна. Отказ от наследство от ненавършило пълнолетие лице, Собственост и право, 2013 г., кн. 7, достъпн на ЕПИ on-line, Петкова, Цв., Тонев, Ал. Някои противоречия в практиката на съдилищата относно приемането на наследство от ненавършили пълнолетие лица, Собственост и право, 2013 г., кн. 3, достъпно на ЕПИ on-line, Петров, Веселин. Приемане на наследство, Сиби, 2014 г., с. 122 и бележките под линия, Матеева, Ек. Семейно право на РБ, ВСУ „Черноризец Храбър“, 2010 г., с. 451.; Цанкова, Ц., М. Марков, А. Станева, В. Тодорова и др., Семейен кодекс (приложен коментар), „Труд и право“, 2015 г., с.439

предвидена единствено възможността за приемане на наследството по опис по аргумент от чл. 61, ал. 2 ЗН. Приемане на наследството по опис е достатъчна гаранция, която охранява интересите на детето, поради ограничената отговорност на наследника спрямо дълговете на наследодателя.

2. Второто становище,² около което се обединяват част от правните изследователи, допуска ненавършилите пълнолетие деца да извършват отказ от наследство. Застъпвайки това становище се изтъква, че правото на наследяване се характеризира с особен опционен характер. В него се съдържат две правомощия – да се приеме или да се откаже наследството, поради което отказът от наследство представлява упражняване на правото на наследяване, а не отказ от него. При отказа от наследство не се изгубват имуществени блага, тъй като преди да бъде упражнено правото на наследяване, титуляря му не е придобил качеството наследник и не притежава наследството или идеална част от него. Посочва се, че е възможно наследството да не съдържа актив, а само пасив, поради което не може да се говори за отказ от права.

Ние, членовете на Катедра „Частноправни науки“ на ЮФ на УНСС, считаме, че следва да се възприеме второто изразено в доктрината становище. Аргументите ни за това са следните:

II. Правна същност на отказа от субективно право

1. Отказът от субективно право може да се определи като едностранна сделка на разпореждане, т.е. като волеизявление на титуляря на субективното право. Правните последици, които поражда това волеизявление се характеризират с излизането от правната сфера на титуляря на притежавано от него субективно право.³ Последното се прекратява. Предмет на отказа може да бъде само възникнало вече субективно право. Отказ от бъдещи права и права, поставени под отлагателно условие, е нищожен, тъй като това са права, които още не са възникнали.⁴ За да възникне правото на отказ, е необходимо да е налице съществуващо субективно право. В противен случай субектът няма да има от какво да се откаже. При бъдещите права и при правата под отлагателно условие не можем да говорим за права в строгия правен смисъл, защото последните ще възникнат в един бъдещ момент или при сбъждане на определено условие. В тази връзка отказът, като възможност, не може да възникне преди да е започнал да съществува предметът, към когото е насочен.

2. В теорията няма единодушие и относно характера на отказа от субективно право. Според едното застъпвано становище отказът представлява част от съдържание на самото субективно право.⁵ Някои автори разглеждат отказа от право като елемент от

² В. Петров в: Ставру, Ст., Петров, В. Дискусии в наследственото право. Книга I, Феня, 2013 г. с. 395, Марков М. Приемане и отказ от наследство от недееспособен наследник, Съвременно право, 2013 г. № 6, с. 33, Марков, М. – В: Цанкова, Ц, Ек. Матеева, М. Марков, В. Петров, Д. Танев, Ив. Георгиев. Закон за наследството. Научноприложен коментар, Труд и право, 2016 г., с. 606, Димитрова, Ант. По някои въпроси на (не) приемането на наследство от ненавършили пълнолетие лица, Научни трудове на Русенския университет - 2015, том 54, серия 7, с. 52, Малчев, М. Допустимо ли е непълнолетен да направи отказ от наследство и представлява ли това отказ от права по смисъла на чл. 130, ал. 4 от Семейния кодекс?, Собственост и право, 2021 г., кн. 3, достъпно на ЕПИ on-line, Тасев, Хр. Българско наследствено право, Десето преработено и допълнено издание, 2013 г., с. 134, Аспарухова, К. Наследяване по закон, Сиела, 2012 г., с. 146, Хинов, М. Приемане и отказ от наследяване, Наука и изкуство, 1977, с. 53

³ Така. Дацов, Вл. Отказът от субективни права, Сиби, 2020 г. с. 31

⁴ Дацов, Вл., цит. съч., с. 41

⁵ Ставру, Ст. Отказ от субективно право, достъпно на <http://challengingthelaw.com>, В същия смисъл Марков М. цит. съч., с. 32

правоспособността.⁶ Друго виждане, към което ние се присъединяваме, разглежда отказа от субективно право като потестативно право, различно от субективното право, което е предмет на отказ.⁷

3. Отказът от право не може да се възприеме като част от съдържанието на субективното право. Отказът и субективното право съществуват в неразривна връзка, но тя е по линията „право - предмет“ и не представлява връзка на „право - част от право (правомощие)“. Субективното право е само предмет на извършвания отказ и е логически немислимо да се слага знак на равенство между отказа и правото, от което се извършва отказ. Аргумент, който се привежда в теорията⁸ е, че разбирането на отказа от субективно право, като част от съдържанието на самото субективно право, би довело до извод, че не съществуват прости субективни права. Съдържание на дадено субективно право се характеризира със специфични възможности, които са различни за всяко субективно право. Обемът на субективното право се определя от тези специфични за него възможности, които го диференцират от другите субективни права и му придават правен облик. Субективните права не притежават универсално съдържание, което да е налице при всяко право. Противното би означавало, че правата, от които не е възможен отказ, са „непълноценни“, „ограничени“ права или въобще не представляват субективни права поради факта, че не притежават характерното за тях съдържание. Дори авторите, които застъпват становището, че отказът е част от съдържанието на субективното право, не са напълно убедени в тезата си и на места приемат, че отказът от право е самостоятелно субективно право.⁹ От друга страна, отказът може да бъде извършен за почти всички субективни права с изключение на такива, за които по естеството си или по предписание на закона не може да бъде извършван отказ.¹⁰

Посоченото води до извода, че отказът не представлява някакво универсално правомощие в съдържанието на всяко субективно право, а е самостоятелна възможност, отделно субективно право, упражняването на което не зависи от активното поведение на друг субект.

4. Обстоятелството, че отказът е възможен от почти всички права по принцип води до извод, че абстрактната възможност да се откажеш от субективни права може да се разглежда и като елемент на правоспособността на субектите¹¹. Правоспособността представлява правно качество, абстрактната възможност да бъдеш носител на права и задължения.¹² След като това правно качество съдържа възможността да бъдеш носител на права или задължения, то е логично в съдържанието на правоспособността да е включена и възможността да не си носител на права и задължения, т.е. абстрактната възможност да се разпореждаш с тях или да се отказваш от тях. Това схващане не се противопоставя на застъпеното становище, че отказът от право е самостоятелно субективно право. Напротив, между тях има взаимовръзка. Отказът от право като елемент на правоспособността представлява абстрактна възможност, правно качество характерно за правните субекти, докато субективното право на отказ е конкретна възможност, която се поражда при възникнало субективно право, от което може да се

⁶ В. Петров в: Ставру, Ст., Петров, В., цит. съч., с. 393

⁷ Дацов, Вл., цит. съч. с. 120

⁸ Пак там.

⁹ Ставру, Ст., цит. съч. в т. 8 от изложението четем: „Вече на няколко места бе отбелязано, че отказът от субективно право сам по себе си е субективно право или най-малкото част, правомощие от субективното право, до което се отнася отказът.“

¹⁰ Както например не е възможен отказ от родителски права.

¹¹ Повече за това виждане В. Петров в: Ставру, Ст., Петров, В., цит. съч., с. 393-394

¹² Павлова, М. Гражданско право – обща част, Софи-Р, 2002 г., с. 234-236

извърши отказ. В тази връзка отказът от права може да се разглежда и като елемент от правоспособността, и като конкретно субективно право.

III. Същност на правото на наследяване и отказа от наследство

1. Правото на наследяване представлява субективно право, което възниква след смъртта на наследодателя. То се определя като непритезателно право.¹³ Последното може да се упражни без да е нужно определено поведение на или съдействие от трето лице. Чрез упражняване на правото на наследяване настъпва правна промяна в чужда правна сфера. При приемане на наследството от наследник от предходен ред, спрямо лицата, посочени в следващите редове по чл. 10 ЗН, окончателно се осуетява възможността да приемат или откажат наследството. Обратно, ако призованото към наследяване лице се откаже от наследството, за субектите в следващия ред възниква право на наследяване. Ако няколко лица от един и същи ред са призвани да наследяват, приемането или отказът на някои от тях има решаващо значение при определяне на размера на наследствения дял.

2. В съдържанието на правото на наследяване са включени две алтернативни правомощия, с които наследникът разполага – да приеме наследството или да се откаже от него.¹⁴ Поради това правото на наследяване има особен опционен характер¹⁵. Титулярят трябва да избере кое от двете правомощия да упражни. При упражняване на едното от двете правомощия се губи възможността да се упражни другото.

3. От гореизложеното може да се направи извод, че отказът от наследство се различава от отказа от субективни права. При правото на наследяване възможността за отказ е част, правомощие в състава на субективното право. Следователно отказът от наследство представлява **упражняване на правото на наследяване**. Както посочихме по-горе, отказът от право е самостоятелно потестативно право, което прекратява субективно право. Отказването от наследство няма за пряка цел да прекрати правото на наследяване, а по-скоро да осуети правното очакване да се придобият правата и задълженията от наследствената маса. При отказа от право непосредствената цел на титуляря му е да прекрати неговото съществуване, да се освободи от неговото притежание.¹⁶ Вярно е, че правото на наследяване се прекратява с упражняването на което и да е от двете правомощия, но това е в резултат на извършения избор от страна на неговия титуляр, а не на изразено съзнателно и целенасочено желание за прекратяване на правото на наследяване.¹⁷ Хипотетично би бил възможен отказ от право в същинския смисъл на понятието, ако приемането на наследство беше уредено в закона като самостоятелно субективно право. В обективното ни наследствено право приемането на наследството е уредено като несамостоятелно правомощие, което е част от правото на наследяване.¹⁸ В тази връзка *de lege lata* отказът от **приемането на наследство** би бил нищожен поради невъзможен предмет (чл. 26, ал. 2, предл. 1 ЗЗД). Недопустим е отказ от правомощие, което е част от дадено субективно право.¹⁹

¹³ Станева, Анна. Право на наследяване, Държава и право, 1990 г., №12, с. 25-27, В. Петров в: Ставру, Ст., Петров, В., цит. съч., с. 395, Марков, М., цит. съч., с. 29

¹⁴ Така Станева, Анна. Право на наследяване, Държава и право, 1990 г., №12, с. 23, В. Петров в: Ставру, Ст., Петров, В., цит. съч., с. 395, Марков, М., цит. съч., с. 30, Малчев, М., цит. съч., достъпно на ЕПИ on-line, Петров, Веселин, цит. съч., с. 109

¹⁵ Така В. Петров в: Ставру, Ст., Петров, В., цит., съч., с. 395, Марков, М., цит. съч., с. 29, Димитрова, Ант., цит. съч., с. 52, Малчев, М., цит. съч., достъпно на ЕПИ on-line

¹⁶ В такъв смисъл Дацов, Вл., цит. съч., с. 21

¹⁷ Марков, М., цит. съч., с. 33

¹⁸ Марков, М., цит. съч., с. 30 и с. 33

¹⁹ Дацов, Вл., цит. съч., с. 71, Марков, М., цит. съч., с. 33

IV. Отказ от права по смисъла на чл. 130, ал. 4 СК

1. Ненавършилите пълнолетие деца представляват недееспособни или ограничено дееспособни субекти, с изключение на еманципиралите се непълнолетни. Те все още не са достигнали необходимата възраст, за която се счита, че имат достатъчно развити интелектуални и волеви способности, за да могат самостоятелно да извършват правновалидни действия. Поради тази причина в законодателството са предвидени определени условия и забрани във връзка с действията на управление и разпореждане. Разпоредбата на чл. 130, ал. 4 СК въвежда забрана относно някои действия на разпореждане с имуществото на ненавършили пълнолетие деца. В нея изрично е предвидено, че отказ от права, извършен от ненавършило пълнолетие дете, е нищожен. Забраната е въведена първоначално в СК от 1968 г., като след това е възпроизведена в СК от 1985 и в сега действащия СК. Разпоредбата има императивен характер и изброяването в нея е изчерпателно, поради което не следва да се тълкува разширително. Изключителният характер на разпоредбата води до извод, че отказ от права следва да се разбира в смисъла, посочен в т. I от становището, като едностранна сделка, чрез която се упражнява самостоятелното право на отказ, имащо за последица и цел прекратяване на притежавано субективно право.

2. Идеята на ограничението е, че посочените в чл. 130, ал. 4 СК сделки са неблагоприятни за детето, като за разлика от разпоредбата на чл. 130, ал. 3 СК, преценката относно тези действия е направена директно от законодателя. Сделките, посочени в чл. 130, ал. 4 СК, водят до реално или потенциално изгубване на имуществени блага или до увеличаването на пасива на ненавършилото пълнолетие дете.²⁰ Както се посочи по-горе отказът от наследство не е отказ от право, а представлява упражняване на правото на наследяване. То не води до изгубване на наследството, защото преди да се упражни правото на наследяване, лицето, което е негов титуляр, няма качеството наследник. В ЗН е възприета системата на приемане на наследство, а не на автоматичното му придобиване. В тази връзка преди изрично да се упражни правомощието за приемане на наследството, титуляря му не придобива качеството наследник или дял от наследството имущество. Следователно последицата от отказ от наследство се характеризира с неговото непридобиване, а не с изгубването на имуществени блага.²¹ Отказът от наследство не води до загуба на наследствено имущество, поради което не може по дефиниция да се приеме за неблагоприятен спрямо интересите на детето.²² Възможно е в наследството да съществуват само пасиви и лицето да няма интерес да го приеме по опис. Дори да приемем хипотезата, че е възможно в наследството да има укрито имущество, което да надхвърля пасива, отказът от наследство и в този случай не се явява неблагоприятен за детето, тъй като не утежнява имущественото му състояние. С отказа имуществената сфера на детето не се утежнява, не се увеличава неговият пасив нито се намалява неговият актив. Следователно отказът от наследство във всеки случай не нарушава интересите на ненавършилите пълнолетие деца и е гаранция за тяхната защита подобно на приемането на наследството по опис.

²⁰ В този смисъл Марков, М., цит. съч., с. 34

²¹ В този смисъл В. Петров в: Ставру, Ст., Петров. В., цит. съч., с. 396

²² Така Станева, Анна, Отказ от наследство от ненавършило пълнолетие лице, Собственост и право, 2013 г., кн. 7, достъпно на ЕПИ on-line. Макар авторът да приема, че отказ от наследство, извършен от ненавършило пълнолетие дете, е недопустим *de lege lata*, прави анализ на евентуалните слабости и несправедливите резултати, до които може да доведе тази забрана.

С оглед гореизложеното може да се направи извод, че **отказът от наследство представлява упражняване на правото на наследяване, а не отказ от права по смисъла на чл. 130, ал 4 СК.**

V. Приемане на наследството по опис от ненавършило пълнолетие лице

1. Приемането на наследството по опис представлява една от възможностите пред титуляря на правото на наследяване. Последният може да приеме наследството направо или да го приеме по опис, с цел да ограничи отговорността си спрямо кредиторите на наследодателя до размера на получения актив. В някои случаи, с цел да се защитят интересите на определени категории субекти, в законодателството е предвидено наследството да бъде приемано от тях задължително само по опис. Според чл. 61, ал. 2 ЗН недееспособните, държавата и обществените организации приемат наследството само по опис. Под недееспособни трябва да се разбира както ненавършилите пълнолетие деца (с изключение на еманципираните непълнолетни), така и поставените под пълно или ограничено запрещение.

2. Ограничителния характер на разпоредбата и целта, която преследва, води до извод, че последната има императивен характер и не трябва да се тълкува разширително. Именно поради това, виждането, че чл. 61, ал. 2 ЗН предвижда единствено приемане на наследството по опис и следователно отказ от наследство е недопустим, не може да бъде споделено. В чл. 61, ал. 2 ЗН не е предвидена изрична забрана за отказ от наследство от страна на ненавършило пълнолетие дете. Разпоредбата единствено указва начина, по който може да се упражни правомощието за приемане на наследството, а именно по опис. Обратното тълкуване би било в разрез с чл. 17, ал. 1 от Конституцията на Република България. Там е предвидено, че правото на собственост и наследяване се гарантира и защитава от закона. Щом като отказът от наследство е правомощие в състава на правото на наследяване, с приетото тълкуване същност се ограничава неговото упражняване, което подкопава неговата гарантираност. Невъзможността да се направи отказ от наследство би означавало да се допусне приемане на наследство да става „автоматично“ при настъпването на смъртта на наследодателя, което е в разрез с приетата от българското наследствено право система на приемане на наследството, а не на автоматично придобиване, за която беше споменато по-горе. Освен това недопустимост на възможността да се направи отказ от наследство би доближило на практика наследяването като задължение за ненавършилото пълнолетие дете, защото щом няма възможност да го откаже, то е длъжно да го приеме по опис, която конструкция не намира опора в закона. В глава четвърта от ЗН е развит институтът на приемане и отказ на наследство като възможности от състава на правото на наследяване, а не като задължения за наследника. Получаването на дял от наследственото имущество следва да е възможност за наследника, а не задължение. Недопустимо е да се натрапва една наследствена имуществена маса на дадено лице, без последното да е изразило воля да я приеме, било то чрез законов представител/настояник или със съдействието на попечител.

3. Приемането на наследството по опис има защитна функция спрямо недееспособните, но това не може да означава, че последните нямат интерес да извършват отказ от наследството. Интересът от отказ на наследството може да не е чисто имуществен. Възможно е недееспособният да не иска да стане титуляр на имуществото

на наследодателя поради морално-етични причини²³ като например²⁴ лошата репутация на наследодателят или лошите отношения между тях, изострени отношения между наследниците, множество кредитори на наследството и т.н. От една страна, дори приемането по опис да не влошава имущественото състояние на ненавършилия пълнолетие наследник, трябва да се има предвид, че извършването му може да коства значителни разноски и време за наследника и от приетото наследство да не може да се извлече никаква облага. От друга страна, е възможно приемането по опис да влоши имущественото състояние на наследника. След като наследникът встъпи в задълженията на наследодателя може да бъде привлечен като страна в искиви и изпълнителни производства, за които ще трябва да бъдат извършени разноски за адвокатски услуги²⁵ и евентуално да бъде осъден да заплати разноските на другата страна, за които ще отговаря лично и неограничено²⁶.

VI. Извод

С оглед на гореизложеното считаме, че на поставения тълкувателен въпрос следва да се отговори така: **отказ от наследство, извършен от ненавършило пълнолетие дете, е допустим, тъй като не представлява отказ от права по смисъла на чл. 130, ал. 4 СК.**

В такъв смисъл според нас – членовете на Катедра „Частноправни науки“ на ЮФ при УНСС, следва да се постанови тълкувателно решение по т. д. № 1/2020 от ОСГК на ВКС.

Изготвили становището: доц. д-р Иван Цветанов и докторант Николай Николов

²³ Така В. Петров в: Ставру, Ст., Петров. В., цит. съч., с. 396, Марков, М., цит. съч., с. 35-36

²⁴ Петров, В. Могат ли децата да се отказват от наследство, достъпно на <http://challengingthelaw.com> – авторът посочва като пример нанасян от наследодателя жесток побой върху бъдещия си наследник.

²⁵ Така Марков, М., цит. съч., с. 35-36

²⁶ Така Малчев, М., цит. съч., достъпно на ЕПИ on-line